

■ УДК 069-021.341

Г. Ю. Новікова, аспірант, Харківська державна академія культури, м. Харків

БАГАТОГРАННІСТЬ МОДЕЛЕЙ СЕРЕДОВИЩНИХ МУЗЕІВ У СВІТОВОМУ МУЗЕЙНОМУ ПРОСТОРИ

Досліджено моделі середовищних музеїв, що існують у світовому музейному просторі. Проаналізовано методи, які застосовуються під час музеєфікації «середовища» на базі музею. Виокремлено особливості таких моделей середовищних музеїв: екомузей, скансен, сайт-музей, тематичний парк, «живий музей», територія «живих» традицій.

Ключові слова: *середовищний музей, музеєфікація середовища, модель, екомузей, скансен, сайт-музей, тематичний парк, «живий музей», територія «живих» традицій.*

Г. Ю. Новикова, аспирант, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

МНОГОГРАННОСТЬ МОДЕЛЕЙ СРЕДОВЫХ МУЗЕЕВ В МИРОВОМ МУЗЕЙНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Исследованы модели средовых музеев, которые существуют в мировом музейном пространстве. Проанализировано методы, используемые при музеификации «среды» на базе музея. Выделены особенности следующих моделей средовых музеев: экомузей, скансен, сайт-музей, тематический парк, «живой музей», территория «живых» традиций.

Ключевые слова: *средовой музей, музеификация среды, модель, экомузей, скансен, сайт-музей, тематический парк, «живой музей», территория «живых» традиций.*

H. Y. Novikova, a postgraduate student, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

THE VERSATILITY OF ENVIRONMENTAL MUSEUM MODELS IN THE WORLD MUSEUM FIELD

The models of environmental museums existing in the world museum space are explored. The methods used in museumification of “environment” on the basis of the museum are analyzed. The features of the following models of environmental museums are distinguished: ecomuseum, scansen, site-museum, theme park, living museum, area of living traditions.

Key words: *environmental museum, museum environment, model, ecomuseum, scansen, site-museum, theme park, living museum, area of living traditions.*

Постановка проблеми. Середовищні музеї — новий феномен у світовому музейництві, що виникає як результат пошуку шляхів розвитку музею — соціокультурного центру. Головним критерієм, який характеризує феномен середовищних музеїв, є «середовище» з усіма його складовими та відтвореними між ним взаємозв'язками, яке музеєфікується чи відтворюється в

межах музею. Вивчення різноманітних моделей середовищних музеїв допомагає проаналізувати умови, у яких кожна з моделей буде найефективнішим засобом музеєфікації середовища, що дозволить активніше долучати середовищні музеї до об'єктів музейно-туристичного показу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Середовищні музеї — феномен, що набув поширення у вітчизняній музейній науці лише наприкінці 90 рр. XX ст., тож він потребує ґрунтовного дослідження. Проте узагальнюючої праці, присвяченої виокремленню моделей середовищних музеїв, досі немає. Досвід створення середовищних музеїв у світі та на пострадянському просторі висвітлює розвідка М. Є. Каулен (2012). Виокремлення й аналіз моделі «середовищний музей» як однієї з моделей музеєфікації середовища на базі заповідників здійснено в наступній праці М. Є. Каулен (2015). Дослідити різноманітні підходи музеєфікації середовища у світовому музейництві допомагає мережа інтернет, у межах якої можливий доступ до власних сайтів середовищних музейних закладів (*Парк Мумми-троллей в Наантлі; Тематический парк «Никко Эдо-мура»; Етномир: этнографический парк-музей; Jorvik Viking centre; Territorio dinopolis; The Wizarding World of Harry Potter™ Exclusive Vacation Package*). Ця стаття є першою спробою в Україні узагальнити багатогранність моделей середовищних музеїв з виокремленням методів, що застосовуються під час музеєфікації середовища.

Мета статті — дослідити методи музеєфікації середовища, які дозволяють визначити самостійні моделі середовищних музеїв.

Вклад основного матеріалу дослідження. Музей — феномен культури, що зазнає постійних трансформацій під впливом зовнішнього середовища, які позначаються на його роботі. Сьогодні музеї функціонують у нових умовах, серед яких дослідники визначають зорієнтованість на комерційний успіх, відповідність до потреб сучасного інформаційного суспільства (Курило, 2014, с. 139). Водночас музеї в умовах глобалізаційних процесів, з одного боку, залишаються осередками збереження та актуалізації традиційної культури, а, з іншого, дедалі активніше долучаються до соціокультурного простору як складова індустрії туризму, розваг та культурного відпочинку (Семичева, 2010, с. 131). Зв'язок музейної справи з туристичною галуззю зумовлює попит на відкриття повноцінних музейно-туристичних продуктів, з унікальним контентом та інфраструктурою. Потенційно найцікавішими для музейних відвідувачів є музейно-туристичні продукти, представлені середовищними музеями. Це пояснюється передусім тим, що середовищні музеї мають найвищий ступінь (порівняно з колекційними й ансамблевими) залучення музейних відвідувачів до середовища чи дійства, яке відбувається на базі музею. Занурення в середовище відбувається за допомогою впровадження інноваційних технологій та різних форм комунікації з музейними відвідувачами через різні чуттєві канали (зір, слух, нюх, смак, дотик). Залучення музейних відвідувачів до середовища може бути пасивним або активним. Пасивне втілюється на основі спостереження, а активне — через свідому участь музейних відвідувачів у тих видовищах та заходах, що відбуваються на території музейного закладу.

На основі створення середовищних музеїв у світі можна дійти висновку, що середовищні музеї можуть засновуватися на:

- музеєфікації наявної історико-культурної спадщини, з метою демонстрації традиційної культури (з кінця ХХ ст. у європейському та західному музейництві);
- ідеї, для реалізації якої на базі музею підбирається цілий комплекс необхідних об'єктів.

Для кожного зі способів створення середовищних музеїв застосовуються певні методи відтворення того чи іншого середовища, що характеризуються різною кількістю необхідних елементів. Серед найпопулярніших методів відтворення середовища на базі музею виокремлюємо: фіксацію (збереження середовища в розвитку), моделювання та реконструкцію. Водночас методи роботи із середовищем та окремими об'єктами культурного або нематеріального надбання можуть різнитись у межах середовищного музею.

Одним із головних критеріїв, що застосовувався під час виокремлення моделей середовищних музеїв, є власне «середовище». Наступним — методи, які застосовуються в процесі його відтворення на базі музею: музеєфікація (фіксація), реконструкція чи моделювання. Аналізуючи музеї за цими критеріями, виокремлено такі моделі середовищних музеїв: екомузей, скансен, сайт-музей, тематичний парк, «живий музей», територія «живих» традицій.

Розвиненою й найпопулярнішою у світі моделлю середовищних музейно-туристичних продуктів, основою на наявній історико-культурній спадщині, є «Екомузей». Екомузей засвідчує автентичність місця за допомогою презентації природно-культурних ресурсів і діяльності його мешканців, об'єднуючи це з просуванням, пізнанням і розвитком регіону, уможливаючи інтеграцію людей та ініціатив (*Екомузеи и зеленые маршруты Greentways*). Прикладом такої моделі є екомузей **Трьох культур у Лутовиськах (Польща)**. Екомузей присвячений різноманіттю культур, що існували до Другої світової війни, коли в населеному пункті проживали поляки, євреї та українці. Поширеним методом музеєфікації середовища в екомузеї є фіксація та ревіталізація, це дозволяє музеєфікувати автентичне середовище в розвитку та відновлювати традиції в житті й культурі місцевого співтовариства, що є основою самоідентифікації його членів (Каулен, 2015, с. 22). Застосування іншого методу — моделювання під час створення середовищного музею, що оснований на історико-культурній спадщині, виокремлює іншу модель середовищних музеїв — **«Скансен»**. На території скансену моделюється саме культурне середовище, яке раніше у відтвореному вигляді не існувало, водночас більшість нерухомих пам'яток музеєфікуються, оскільки є автентичними об'єктами культурного надбання. Приклад етнографічного музею просто неба, який реалізує інтерактивну модель реального світу, — **Етнографічний парк-музей «Етносвіт»** (Росія, відкритий у 2006 р.). Унікальністю концепції скансену є ідея єдності народів Землі та автентичності (*Этномир: этнографический парк-музей*).

Моделлю середовищного музею, що успішно поєднує методи музеєфікації історико-культурного надбання та метод реконструкції середовища, є **сайт-музеї (site museum)**. Сайт-музеї музеєфікують середовище на місці його знищення, роблять його реалістичним та атрактивним за допомогою моделювання втрачених елементів середовища. Сайт-музеї схожі з екомузеєм тим, що створюються на місці свого існування, проте сайт-музеї не мають складової екомузеїв: обов'язкової участі в житті музею місцевого співтовариства. Окрім того, головним завданням екомузеїв є презентація місцевої (регіональної) культури, яка демонструє зв'язок людини та природи, водночас тематика концепцій сайт-музеїв може бути значно ширшою. Приклад цього — археологічні сайт-музеї, які дозволяють створювати підземні експозиції (**Музей Вікінгів Йорвік**, Великобританія, Йорк). Музей вікінгів оснований на фундаментах давніх осель групою археологів під час розкопок. Автоматизовані манекени, які взаємодіють з відвідувачами (розмовляють, демонструють різноманітні процеси та ремесла), запах моря та риби, крики чайок і шум прибою — усе це спроба відтворити середовище середньовічного життя, що достовірно реконструйоване на основі розкопок та наукових досліджень (*Jorvik Viking centre*; Севан, 2006, с. 12).

Інші підходи щодо демонстрації історико-культурної спадщини, зокрема традиційної культури, засвідчує модель **«Тематичний парк»**. Тематичні парки — дозвіллі центри, які поєднують розважальну та пізнавальну функції. Проте можуть бути й важливими осередками збереження та актуалізації культурної спадщини, музеєфікуючи культуру через застосування методів моделювання та реконструкції. Головною відмінністю тематичних парків від екомузеїв є те, що тематичні парки за рівнем роботи з матеріальною культурною спадщиною та ступенем активності місцевих громад залучені найменше, порівняно з іншими моделями середовищних музейно-туристичних продуктів. Проте за участі роботи з відвідувачами тематичні парки матимуть один із найвищих показників. Тематичні парки — одна з перших моделей середовищних музеїв, концепція яких основана на ідеї, для реалізації котрої підбирається цілий комплекс музейних об'єктів (наявних або спеціально створених), з метою реалізації розважально-пізнавальної функції. Це зумовило розширення музейної тематики та виникнення тематичних парків, що не базуються на наявних матеріальних предметах / об'єктах культурної спадщини.

Світовий досвід створення середовищних музеїв на базі ідеї, провідною моделлю яких є «тематичний парк», засвідчує два головні напрями:

- музеєфікація реального середовища (віддалена епоха, історико-культурний період, історична подія тощо. Наприклад, тематичний парк **«Нікко Едо-мура» (Японія, Кінугава)**, Парк Юрського періоду Дінополіс (Теруель, Іспанія), **Parque tematico Dinopolis** та ін.) (*Тематический парк «Никко Эдо-мура»*; *Territorio dinopolis*);
- фантастичного середовища (казковий світ, фентезі та ін. Наприклад, тематичний парк **Долина Мумі-Тролей (Фінляндія, Наанталі, архіпелаг Турку)**, Чарівний світ Гаррі Поттера (*Wizarding World of*

Harry Potter), (Орландо, штат Флорида, США) та ін.) (*Парк Муммі-троллей в Наантало; The Wizarding World of Harry Potter™ Exclusive Vacation Package*).

Моделлю середовищних музеїв є «живі музеї», оскільки не всі середовищні музеї є «живими». Однак сьогодні дедалі більше дослідників використовують поняття «живий музей» для позначення ширшого кола середовищних музейних об'єктів. До «живих» музеїв належать ті, що не лише зберігають, але й підтримують можливості саморозвитку музейного об'єкта (Каулен, 2009, с. 15). «Живий» музей як модель середовищного музею музеєфікує середовище методом фіксації, оскільки базується на об'єктах, що не вилучені чи частково вилучені із середовища побутування. Причому головною ознакою «живого» музею будуть природні зміни музеєфікованої традиції, що не призводять до її руйнації, а є її природним розвитком (Каулен, 2012, с. 99). Таким чином, до «живих музеїв» належатимуть середовищні музеї, основані на культурній спадщині з нематеріальним надбанням: діючі музеї-храми (Каулен, 2012, с. 99), церковно-релігійні заповідники та музеї, що, музеєфікуючи певне середовище, реалізують його первинні функції та створюють умови для самовідтворення певних традицій. Зважаючи на вищеведене, можна сформулювати висновок, що екомuzeї, основані на автентичному надбанні з нематеріальною спадщиною, реалізують механізм самовідтворення певних життєвих цінностей і культурних традицій — належатимуть до «живих музеїв», з яких не всі «живі музеї» вважатимуться екомuzeями.

Аналізуючи моделі середовищних музеїв, необхідно дослідити й модель, що, за визначенням М. Є. Каулен, дістала назву «Територія живих традицій». Ця модель, як і тематичні парки, на думку науковця, представляє феномени, що не є музеями в їх традиційному розумінні, проте тісно пов'язані з музейним світом, виконуючи деякі соціокультурні функції музею. Характерною особливістю є переважання «живих» традицій, об'єктів нематеріальної спадщини, які збережені й функціонують в автентичному середовищі. Таким чином, місцеве населення та його спосіб життя стають об'єктом туристичного інтересу, а це — джерело прибутку місцевих мешканців. Держава або різноманітні адміністративні структури повинні забезпечувати функціонування цієї території як туристичного продукту та доступу до нього споживачів. Прикладом збереження автентичного середовища на значній території з автентичними багатотомковими традиціями є район озера Інле в Шанській області М'янми. Це озеро являє собою цілу «етнографічну зону» з використанням традиційних форм нематеріального надбання, спрямовану на залучення туристів. Мешканці М'янми будують традиційні житла на воді, займаються землеробством на городах, працюють у традиційних майстернях. Унікальне надбання Інле популяризується включенням до туристичних маршрутів та забезпеченням туристичної інфраструктури (Каулен, 2015, с. 13, 19–22).

Модель «територія живих традицій» має багато спільного з моделлю «живий музей», оскільки в її межах «діюче середовище» музеєфікується з

нематеріальною спадщиною. Проте, на відміну від «живого музею», традиції можуть не зазнавати «природних змін», оскільки є об'єктом туристичного інтересу саме в тому вигляді, у якому існували раніше. Окрім того, модель «територія живих традицій» може музеєфікувати середовище лише на період туристичного сезону, а не на постійній основі, як це відбувається в межах «живого музею».

Висновки. Аналізуючи вищенаведені моделі середовищних музеїв, слід зазначити, що всі вони мають спільні ознаки, які дозволяють відносити їх до середовищних музеїв. Виокремлено такі моделі середовищних музеїв: екомузей, скансен, сайт-музей, тематичний парк, «живий музей», територія живих традицій.

Водночас методи, які застосовуються під час музеєфікації та відтворення середовища (фіксації, моделювання, реконструкції та ревіталізації), дещо різняться ознаками, що дозволяє визначити окремі моделі середовищних музеїв.

Перспективи подальших досліджень. Виокремлення моделей середовищних музеїв, що музеєфікують не лише реальне (культурне та природне середовище) з нематеріальною спадщиною, а й нереальне (фантастичне / казкове) середовище, свідчить про необхідність перегляду концепції «середовищних музеїв» та розробки нової класифікації.

Список посилань

- Каулен, М. Е. (2015). Музеи под открытым небом: многообразие моделей и проблема выбора. *Музеи — заповедники — музеи будущего: Международная научно-практическая конференция*, Материалы и доклады (с. 10–34). Елабуга: ООО «ЕлТИК».
- Каулен, М. Е. (2012). *Музеефикация историко-культурного наследия России*. Москва: Этерна.
- Каулен, М. Е. (2009). Музей и наследие. *Музей*, 5, 10–19.
- Курило, Л. В. (2014). Новые концепции музеев: интеграция в современное общество. *Вестник РМАТ*, 2, 139-146.
- Нарышкина, Е. А. (2014). Историко-культурная среда дачного пространства как объект средовой музеефикации (на примере Гатчинского района Ленинградской обл. и Курортного района Санкт-Петербурга). *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*. Тамбов: Грамота, 6 (44), (Ч. II), 137-142.
- Парк Мумми-троллей в Наантли*. Взято из <http://e-finland.ru/rest/children/park-mumi-trolleyi-v-naantali.html>
- Севан, О. Г. (2006). Музеи под открытым небом Европы. *Обсерватория культуры*, 3, 60–69.
- Семичева М. В. (2010). Музей в контексте глобальной индустрии туризма. *Вестник северного (арктического) федерального университета*, 2, 131–134.

Тематический парк «Никко Эдо-мура». Взято из <http://tourjapan.ru/sights/tematicheskij-park-nikko-edo-mura>

Этномир: этнографический парк-музей. Взято из <http://ethnomir.ru>

Экомuzeи и зеленые маршруты Greenways. Взято из <http://www.greenways.by/index.php?content&id=34&lang=ru>

Jorvik Viking centre. Retrieved from <https://www.jorvikvikingcentre.co.uk/>

Territorio dinopolis. Retrieved from <http://www.dinopolis.com/>

The Wizarding World of Harry Potter™ Exclusive Vacation Package. Retrieved from <https://www.universalorlando.com/web/en/us/tickets-packages/vacation-packages/the-wizarding-world-of-harry-potter-exclusive/index.html>

References

Kaulen, M. E. (2015). Museums in the open air: the variety of models and the problem of choice. *Museums — Reserves — Museums of the Future: International Scientific and Practical Conference*, Materials and Papers (pp. 10–34). Elabuga: LLC “ELTIK”. [In Russian].

Kaulen, M. E. (2012). *Museumification of historical and cultural heritage of Russia*. Moscow: Eterna. [In Russian].

Kaulen, M. E. (2009). Museum and heritage. *Museum*, 5, 10–19. [In Russian].

Kurilo, L.V. (2014). New concepts of museums: integration into modern society. *Bulletin of the RIAT*, 2, 139-146.[In Russian].

Naryshkina, E. A. (2014). Historical and cultural environment of country space as an object of environmental museumification (the case of Gatchina district of the Leningrad region and Kurortny district of St. Petersburg). *Historical, philosophical, political and juridical sciences, culturology and art history. Issues of theory and practice*. Tambov: Diploma, 6 (44), (Part II), 137–142. [In Russian].

Mummy Troll Park in Naantli. Retrieved from <http://e-finland.ru/rest/children/park-mumi-trolleyi-v-naantali.html> [In Russian].

Sevan, O. G. (2006). Museums in the open air of Europe. *Observatory of Culture*, 3, 60–69. [In Russian].

Semichev MV (2010). Museum in the context of the global tourism industry. *Bulletin of the Northern (Arctic) Federal University*, 2, 131–134. [In Russian].

The theme park “Nikko Edo-mura”. Retrieved from <http://tourjapan.ru/sights/tematicheskij-park-nikko-edo-mura> [In Russian].

Ethnomir: ethnographic park-museum. Taken from <http://ethnomir.ru> [In Russian].

Ecomuseums and green routes Greenways. Retrieved from <http://www.greenways.by/index.php?content&id=34&lang=en> [In Russian].

Jorvik Viking centre. Retrieved from <https://www.jorvikvikingcentre.co.uk/> [In English].

Territorio dinopolis. Retrieved from <http://www.dinopolis.com/> [In English].

The Wizarding World of Harry Potter™ Exclusive Vacation Package. Retrieved from <https://www.universalorlando.com/web/en/us/tickets-packages/vacation-packages/the-wizarding-world-of-harry-potter-exclusive/index.html> [In English].

UDC 069-021.341

H. Y. Novikova, a postgraduate student, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

a.n.fk71@gmail.com

THE VERSATILITY OF ENVIRONMENTAL MUSEUM MODELS IN THE WORLD MUSEUM FIELD

The aim **of this paper** is to study the methods of environmental museums that allow the identification of independent models of environmental museums. Research methodology is to apply the culturological approach using the methods of analysis and synthesis.

Results. Analyzing the models of environmental museums, it should be noted that they all share the same attributes that can be attributed to environmental museums: the “environment” as the main object of museum studies and new approaches to communicating with museum visitors through five sensory channels (sight, hearing, sense of smell, touch, taste). Thus, the following models of environmental museums, the author distinguishes: ecomuseum, scansen, site-museum, theme park, living museum, territory of living traditions.

In turn, the methods used in museum design and reproduction of the environment (fixation, modeling, reconstruction and revitalization) will be distinctive features that allow the identification of individual models of environmental museums.

Novelty. This work is the first attempt in Ukraine to synthesize the versatility of models of environmental museums with the isolation of the methods used in the museum environment.

The practical significance. The isolation of models of environmental museums that museum not only the real (cultural and natural environment) within tangible heritage, but also the real (fantastic / fairy) environment justifies the need to revise the concept of “environmental museums” and develop a new classification.

Key words: *environmental museum, museum environment, model, ecomuseum, scansen, site-museum, theme park, living museum, area of living traditions.*

Надійшла до редколегії 18.09.2017 р.